

Történetírás - történettanítás.

A tudományok között egyik sem áll közelebb az emberhez, mint a történelem (történelemtudomány), mert ennek tárgya maga az ember; természetesen nem önmagában, hanem a körülötte levő „világ”-gal együtt. Ezt legegyszerűbben két koncentrikus körrel ábrázolnám; a kisebbik körön belül van az ember, a nagyobbikon belül a világ. Ez az ábra homocentrikus szemléletet jelent, de egyben el nem választható kölcsönhatást és az egész világban érvényesülő szubjektivitást.

Bár két körrel van szó, egyiknek sincs tisztán látható vonala. A külső körnek azért nincs, mert a „világ” Földünk határain túl, a végtelenbe terjed, - akár anyagi, akár szellemi értelemben véve. A belső körnek pedig azért nincs tisztán látható vonala, mert a világ — képzeletünkön, világszemléletünkön keresztül — benyomul az említett belső kör területére s e miatt sokszor *nem a saját, tárgyas formájában* mutatkozik, hanem az *embertől függő, nagyon is szubjektív formában*.

Paradoxon, ha azt mondjuk, hogy a világ nem olyan, amilyen, hanem amilyennek látom? Nyilván: másnak látja a derulató és a borulató. De ne ezekre az egyéni különbségekre gondoljunk, hanem azokra a különbségekre, amelyek az egyes korokat, azoknak társadalmát jellemzik. Gondoljunk pl. az ázsiai területen a középkorba is átnyúló hellenisztikus szemléletre és az ennek hátatfordító, középkori európai transzcendens —, majd az ezt felváltó *humanista világszemléletre*. Szinte kaleidoszkopszerű változatok.

De ime, itt már a történelem körébe kerültünk, mert népekről, területekről, korokról, kultúrákról van szó; és így lesz az ember a történelem tárgya. Amíg csak szemléli a világot — a gyermek is szemléli —, addig nem tárgya a történelemnek. Hanem ahogyan tudatosan elhelyezkedik, körültekint és céltudatosan cselekszik a világban; valamilyen helyen és időben kultúrát teremt, avagy semmisít meg: annyiban lesz az ember cselekedetein, alkotásain keresztül a történelem tárgya.

Kétségtelen, hogy az emberi szellem az alkotó és mozgató erő az *anyagi valóság* körén belül. A szellem és anyag egyaránt történeti tényezők, de nyilvánvaló, hogy a szellemi tényező a primaer: hogy tényezőssége nagyobb, mert a szellemi tényező (Dékány I. kifejezése szerint) „hármely más tényezőt potenciál.” Így a történelem szükségképpen *szellemi tudomány*, — ellentétben a *természettudományokkal*.

De szellemi tudomány annál inkább, mert a történetíró történeti multa — amelyből mindig csak több-kevesebb részletismeret áll rendelkezésére — mint *történeti egészet* rekonstruálja, ami lelki beleélés, újraélés nélkül nem lehetséges. „Valamit . . . történetileg felfogni annyit jelent, mint fejlődésében (genetikusan) megérteni.”¹ Ennek a történeti felfogásnak, megértésnek alapja a történetíró beleélőképessége, ami lényegében intuitív (művészi alkotó-) képesség. Ez az alkotóképesség

¹ Kornis Gy.: Történefilozófia, 8. 1.

olyan lelki adottság, amit nem pótolhat még oly sok tanulás és tudás sem.

Ha a történetírás múltján végigtekintünk, az abban mutatkozó változásokat nyilván az emberi szellem fejlődésével, változásaival kell összefüggésbe hoznunk. Amint minden kornak van világszemlélete, épp úgy van történelemszemlélete is. Ezért — bár a múlt történései változatlanok — minden kor történettudománya többé-kevésbé *eltérő* formát mutat a *változatlan* múltból, mind anyagának megválasztásában, mind az anyag feldolgozásának módjában, sokszor a cél tekintetében is. Minden — szellemi tekintetben — határozottan körvonalazott kor rányomja a maga bélyegét a történetírásra is, vagyis a kor történettudományára.

Hogy ne menjünk messzire, elég csak a 19. század pozitívista irányára utalni. E század technikai műveltsége (gépiessége) a végletekig való munkamegosztásra törekedett. Amint az egyik gyár csak szövetet, a másik drótot, a harmadik csavarokat állít elő, úgy következett be a történetírásban is az elspecializálódás („atomizálódás“). Némelyek ezt — szerény véleményem szerint igazságtalanul — lélektelen, gépies adathalmazásnak minősítik. Pedig ez az elmechánizált történelem csak korszerű volt, vagyis magán viselte a kor bélyegét. Éppen így: az anyagelvűségben élő 19. század szülte a történelmi materializmust, a történelmi anyagelvűséget. De ugyancsak a 19. század utilitarizmusa, kapitalista szelleme némi utilitárius célkitűzést csempészett be a történelembe is. És végül — de nem utolsó sorban — a 19. század liberális szelleme erőteljes alaphangot adott a kor átfogó történetírásának.

Igy hát nincsen semmi fennakadnivaló azon, hogy a történetírás, a történettudomány időnként megújul a jelen sodrában. Új anyagot, vagy inkább új összefüggéseket keres; új nézőpontokból tekinti a múltat; eselleg új célkitűzést állít maga elé (— sohasem feledve az állandó célt: az igazság keresését —); szinte azt mondhatnók: kielégíti a kor lelki szükségletét. Amint Nagy József találóan mondja: „A történelmet folyton újra és újra írják az egyes tudósok, a pártok, a társadalmi osztályok és a nemzetek, mert mindegyik azokat a mozzanatokat látja meg és tartja fontosaknak a múltban, amelyek az ő lelkével rokonok“.² Ez a vélemény is igazolja a történelem *korszerűségét*, egyben *szubjektivitását* és *vitathatóságát*, amelyek e tudomány elválhatatlan jegyei.

Mi sem természetesebb annál, hogy kollektivistá korunk történetírásának iránya is kollektív. Természetesen a szellemtörténeti irányra gondolunk, amely a történeti anyag szintetikus feldolgozásának *új nézőpontját* és *új módszerét* hozta a századforduló táján. Úgy látszott, hogy az azóta eltelt 3–4 évtized már tisztázta a fogalmakat, határozott körvonalakat húzott és kivezető utat talált (v. ö. *P. Ligeti*: *Der Weg aus dem Chaos*.) Annál meglepőbb a vita újabb megindulása, olykor erősen személyeskedő formában. (L. „Egyedül vagyunk“ V. évf. (1942.) 2., 3., 4., 5. számait.)

Az ember — főként a laikus közönség — azt hitte volna, hogy korunk történelmi iránya: a szellemtörténeti irány már biztosan megszerezte a polgárjogot, sőt hivatalos jellegét nyert. Új nézőpontjával, cél-

² Bud. Szemle, 1932. évf. 314. és köv. ll.

kittzésével, anyagfeldolgozási módszerével kiváló eredményeket hozott; teljesen európai színvonalra és ezzel együtt korlátlan uralomra jutott. S mégis azt kell olvasnunk egyik szellemi kiválóságunk tollából, hogy „a szellemtörténetet sikerült a hangoskodóknak rövid idő alatt lejáratniok”.³

Némi burkolásban azt is olvashatjuk ugyanitt: „hogy nincs magyar történetírás, mert ami annak mondja magát, lehet kifogástalan, sőt remek céhbeli munka, a magyarság azonban nem vallhatja magáénak, mert neki másra van szüksége”. Hogy ne legyünk sokáig tévedésben, a szerző a következőkben rámutat arra a *másra* is, amire szükség van: . . . „Az irányt, amelyen elindulva történetírásunk eleget tehet hivatásának, a legalkalmasabban a *népiségtörténet* szóval jelölhetjük meg, népiségen érte . . . a nép öntudatlan életét és kulturális tevékenységét”. Majd a továbbiakban: . . . „meggyőződésem szerint a népiség kutatása alkalmas tudományos életünk s így történetírásunk sajnálatos egyoldalúságának a kiküszöbölésére”.

Nem lehetünk illetékesek arra, hogy az ilyen radikális véleménnyel érdemileg foglalkozunk. De éppen mi: történelem-tanárok nem egyszer jutunk abba a helyzetbe, hogy bizonyos kérdéseket nem hagyhatunk válasz nélkül, főleg nagyobb tanítványaink előtt. A burkolt forma mellett is nyilvánvaló, hogy itt a szellemtörténeti iskola terhére teljes tabula rasa-ról van szó. Bár ez a történetírók, történettudósok dolga, mégsem lehet iránta közömbös senki, aki a történelem iránt érdeklődik, főleg aki történettannal foglalkozik. Ez természetesen következik abból a kapcsolatból, ami a történetírás és történettanítás között van. Szerény tanulmányunk címe is erre a viszonylatra utal.

A szellemtörténeti irány egyik jelszava az *átértékelés*, amire időnként — a tudomány fejlődése miatt is — elkerülhetetlenül szükség van. A szellemtörténeti iránnyal járó átértékelés azonban túlságosan népszerűvé lett és olykor látnunk kellett, hogy boldog-boldogtalan „újra-értékel”; hogy fejetetejére állítanak sok, eddig biztosnak tudott dolgot. Ilyen körülmények között nem csodálható, hogy a laikus közönségnek a történettudományba vetett hite megingott, a történelem hitele erős csorbákat szenvedhet. (Legyen szabad a többi között csak egy esetre utalni: a Bethlen G. halálának 300 éves fordulója alkalmából megjelent munkák rendkívül disszonáns hangjára.)

Vajudó korban élünk; miért ne vajudhatna a tudomány is. Hiszen „a tudományos kutatás történetében a nagy változások mindig világnézeti mozgalmakkal függenek össze”.⁴ Ezért természetes, hogy szakfolyóiratokban, tudományos, irodalmi szemlékben, — sajnos — propaganda-célok szolgálatában álló sajtóorganumokban is sűrűn találkozunk elvi fejtegetésekkel, bíráló, értékelő tanulmányokkal. De egészen kivételesen ritka a megnyilatkozás azok részéről, akik középiskolai történettannal foglalkoznak. Pedig közelről érdekeltek vagyunk, mert a kor történetírása természetesen befolyásolja a kor történetdidaktikáját is. Sőt bi-

³ „Egyedül vagyunk” 1942. 5. sz. M. E.: Népiségtörténet.

⁴ Magyar Szemle, 1931. 243—252 ll. Váczy P.: Szellemtörténet.

zonyos felelősségérzet is terheli a történelemtanárokat, mert az intelligens középosztály legnagyobb része tőlük nyeri azt a ráhatást, amely legtöbb esetben egész életre szóló útravalót jelent.

Fontoljuk meg kissé ebben a vonatkozásban Kornis Gy. szavait: — „Ézért van az emberré nevelésben a történeti (irodalmi) tanulmányoknak, mint a felnöveendő nemzedék *értékelő* állásfoglalását alakító studiumoknak elsősege, pótolhatatlan nevelő értéke. A világnézetben, amelynek formálása minden nevelés végső célja, nem a világ ténybeli mivoltára vonatkozó... meggyőződés a fontosabb, hanem az *értékbeli*. Az utóbbinak kialakításában a legfontosabb eszköz az ember szellemi — történeti világába való elmélyedés.”⁶

Hogyha a történetírás — történettanítás kapcsolatát mai szemmel tekintjük, természetesen a ma uralkodó szellemtörténeti irány felé kell fordítanunk figyelmünket. A történelemmel foglalkozók előtt ismeretes *Hóman B.*: A magyar történetírás új útjai c. rendkívül tanulságos könyve (1931), amely a szellemtörténeti irány keletkezésére, kialakulására, mi-benlétére vonatkozóan elegendő tájékoztatást ad. Az e könyvben olvasható megnyilatkozásokat hivatalos jellegűeknek kell tekintenünk és így a továbbiakban ezek vehetők alapul.

Nem mond ellen a mult rögzítettségének az az állítás, hogy „a történelem tartalma és módszere is koronként változik.”⁶ Ezek a változások vagy úgy jönnek egymás után, mint fejlődési mozzanatok, vagy mint hatások és ellenhatások. De még az egyoldalú, a — priorisztikus, történetietlen irányú és szemlélelű korszak sem múlik el minden haszon nélkül, mert amint Hegel mondja: „minden korszak a maga értékeiből átad valamit a következő korszaknak.”⁷ És éppen ez biztosítja és jelenti az állandó haladást. De mindig számot kell vetni azzal, hogy a történetíró hogyan és mennyiben tud elszakadni saját kortudatától. Mert az nyilvánvaló, hogy a történetírót (saját korában szerzett) élményei teszik képessé a mult átélésére, a mult megragadására, annak lelki rekonstruálására. Nem tudunk elképzelni olyan tudóst, aki teljesen elzárkózik korától, annak életéről és semmit sem ismer a jelenből. De ha mégis lenne ilyen, és rendelkezésére állana olyan muzeum és könyvtár, amely a multa vonatkozó minden ismeretet tartalmaz, tudásunk sok tudomány terén és egyes részletekre nézve alkothatna hasznosat, kiválót, de a történetírás terén semmiesetre sem.

Ha most ezek után szemügyrevesszük a mai irányt megelőző pozitivistá irányt, amelyet a 19. század materialista szelleme hozott magával —, akkor a szellemtörténeti irányt a pozitívizmus visszahatásaként is szemlélhetjük, De ha meggondoljuk azt, hogy a pozitivistá irány — éppen a sokágú munkamegosztással és túlzott specializálódással — alig méltatta figyelemre a *szellemi tényező* jelentőségét és akaratlanul is hátat fordított az átfogó *történelmi szintézisnek*, akkor a mai szellemtörténeti irány a történetírásnak egy számottevő és szerencsés *fejlődési fokát* jelenti az előző irányokkal szemben. De azt is el kell ismerni, hogy

⁶ Kornis Gy. i. m. 217. l.

⁶ Hóman B.: A magyar történetírás új útjai. 1931.

⁷ u. az.

ezt a továbbfejlődést éppen a részletekben elmerülő, „lélektelen adathajhászással“ vádolt pozitivizmus eredményei tették lehetővé. A hegeli állítás sehol sem helyénvalóbb, mint éppen ebben az esetben.

Mindnyájan — sőt elsősorban mi pedagógusok — örvendhetünk annak, hogy a materialista szellemtől szabadult és „az új idealizmus jegyében fogant“ szellemtörténeti irány az utóbbi évtizedek alatt megizmosodott és meghozta a maga eredményeit. Mivel azonban napjainkban a kérdés körül újabb vita indult meg (l. a bevezető részben), ma ismét időszerűnek, sőt szükségesnek látszik — éppen a tanítás nézőpontjából — hogy mi is több figyelmet fordítsunk erre a kérdésre. E célból igen tanulságosak azok az értekezések, amelyek az említett Hóman-könyv megjelenésének évében (1931) láttak napvilágot. Ezek közül Babits M., Dékány I., Nagy M., és Váczy P. tanulmányai más és más nézőpontjaik, kritikai megállapításaik miatt teljesen elegendők minden esetleges kétely eloszlatására és a kérdés tisztázására.

Babits fejlődést lát az új módszerben, mert „kétségtelen, hogy a szellemtörténetek történet-írása igazában messze túlmegegy a pusztán és csupasz adatokon.“⁸ „A történetíró nem érzi magát többé szomjas rabnak a tények szűk és kemény falai között: hanem e tényekben olyan köveket lát, amelyekből valami mozaik-művészettel kedvére rakhatja ki az eszmék változásainak meanderét.“⁹ Míg a 19. századi „történettudomány fulladozott a tények céltalan halmozásában,“¹⁰ most már a történetkutató „végre érvényesítheti intuíciónját és kombinatív tehetségét. — A történetíró, akit a tények nem önmagukért érdekelnek, hanem a mögöttük rejlő szellemi tendenciák és eszmék kedvéért, már eleve kulturtörténeti beállítottsággal indul kutatóútjának.“¹¹ Így „a kulturtörténet lesz a keret, amelybe a politikai történelem eseményei és mozzanatai szervesen beágyazódnak. — S van valami ebben a beállítottságban, ami egészen aktuális és különösen megfelel korunk kívánalmainak. Ez a tudomány a kollektív szellem tudománya. Figyelme a közösségek lelke felé fordul.“¹² Némileg elítélő és keserű Babitsnak az a megállapítása, hogy a *szellemtörténeti módszer* „valóban korszerű is. A kor szülte, ez a mi demokratikus, kollektivistá és relativista szellemű korunk, amely nem hisz az egyén erejében . . . ; csak a közösség szellemében hisz, s a szellemtörténet elsősorban ennek a szellemnek tudománya. Korszerű tudomány s maga is követi ezt a nyájszellemet.“¹³ Bár ezek a megállapítások elsősorban Babitsra jellemzőek, mégis figyelemreméltó meglátásai a művészembernek. Némi bizonytalanságra mutat az, hogy hol szellemtörténetről, mint a történettudomány egy új ideáljáról, hol — helyesebben — a szellemtörténeti módszerről van szó.

Már sokkal tudományoszerűbbek és konkrétebbek *Dékány I.* kritikai vizsgálatai és megállapításai.¹⁴ *Dékány* mélyenjáró tanulmányának központi gondolata a *történeti tényezők* vizsgálata és értékelése. E tényezők (okok) között van az *emberi szellem*; a főkérdés: mekkora ennek a tényezőszűly? Természetesen nagyobb mint a többi (a földrajzi, a népi,

⁸ *Babits* M. Szellemtörténet c. ért. Nyugat, 1931. 321. és köv. ll.

^{9, 10, 11, 12, 13} u. az.

¹⁴ *Századok*, 1931. 337–387. ll.

a gazdasági) tényező, amelyeket a szellemi tényező potenciál, vagyis magasabbrendűvé tesz (v.ö.: kultúráj, urbanitás, kulturgazdálkodás!). De ami ennél lényegesebb: a történetírásnál minden *tényező más tényezővel együtt jön tekintetbe*, ami szükségképen hozza magával a történeti szintézist, ami a szellemtörténeti iránynak alapelve és módszere. Ebből következik, hogy „minden olyan történelmi szemlélet, amely *egy* tényező alapján áll (pl. a történelmi materializmus!), monizmus, azaz egyoldalúság“. Ilyen értelemben szó lehetne „szellemtörténeti monizmusról“ is, ha a történetíró csak *egy* tényezőt: a szellemet tekintené állandó alapnak és minden mást csak *másodlagosnak*. Az ilyen *apriorisztikus* szemlélet ugyancsak történetietlenné tenné a történetírást.

Dékány I. a 4 történeti tényező (földrajzi, gazdasági, népi, szellemi) alapján négyféle történelmi „aszpektusról“, szemléletről beszél, — aszpektuson érve az események egy-egy oldalának megragadását, tudatos meglátását. De nem szabad feledni, hogy a tényezők között szintézis, természetes kölcsönhatás van; pl. a földrajzi és gazdasági, a népi és szellemi tényezők között; viszont a szellemi tényező valamennyit magasabb fokra emeli.

A szellemtörténeti szemlélet hasznosnak talál minden egyest (singularist): személyt, tárgyat, intézményt, eseményt, — aki vagy ami a közszellemre jellemző; és így ennek keresése közben épp úgy analizál, mint szintetizál. Ezért a szellemtörténet nem a monográfiáknak, hanem inkább a korokat összefogó munkáknak a módszere, amely csak az avatottak kezébe való (mint a mesterhegedű). A szellemtörténeti módszer a korszak keresztmetszetét adja, ami megkönnyíti a tanár részére a magyarázat új módját: a „strukturális“ magyarázatot. Az utóbbi időkben már szokásosak és igen jól hasznosíthatók voltak az egyes korok végén adott összefoglaló kulturális rajzok.

Kellő irányítás után — ha van hozzávaló idő — nem is esik nehezére a tanulóknak a kor szellemi arculatának felismerése. Jól megérti, hogy a középkori ember tanszcendens életfelfogása mennyire megszabta az egész életet: nemcsak az egyénit, hanem az állami, jogi, gazdasági, erkölcsi, tudományos életet egyaránt! Ezután már könnyű annak meglátatása, hogy a renaissance a földi (immanens) életcél beállítással hogy átalakította az európai életet. Talán ez az egy példa eléggé igazolja a szellemtörténeti szintézis jogosultságát és széleskörű lehetőségeit, főként azonban a történettanítás nézőpontjából való gyakorlati értékét és használhatóságát (amire tanulmányunk befejező részében mutatunk rá részletesebben).

Nagy M. inkább bíráló, mint fejtegető tanulmányában a szellemtörténeti irány érdemül tudja be, hogy „az emberi szellem rekonstruáló képességével a korok lelkét újra megállapítani és ennek eszmei egységébe foglalni igyekszik ama kor minden mozzanatát: a vallási, erkölcsi, politikai, katonai, társadalmi, gazdasági, szellemi életét egyaránt, tehát a politikai történet mellett bőségesebb teret juttat a többi fejlődésnek is.“¹⁵ Nyomatékosan rámutat Nagy M. arra, hogy midőn a szellemtörténeti módszer mintegy újraértékeli a múltat, „amidőn —

¹⁵ Bud. Szemle, 1931. 321—336. II.

mindent az egyének és tömegek lelkeségéből s a korszellemből akar levezetni, megmagyarázni, nem csekély túlzásba esik. A szellemtörténeti módszernek e szerint szintén megvannak a maga lényegéből folyó természetes korlátai. Ha ezeken túllép, megeshetik, hogy a szellemtörténetből — az eseménytörténeti alap elhanyagolása miatt — kimarad maga a történet. "E módszer abszolút értéke tehát lényegesen függ attól, hogy a történetíró mennyiben tudja mentesíteni magát saját kor-tudatától.

Nagy M. a szellemtörténeti módszer mérlegét úgy állapítja meg, hogy a fejlődést jelentő új módszernek „az a hivatása megmarad, hogy az értelmi és lelki jelenségekből mentül többet vigyen be a történetírásba, de természetesen úgy, hogy átértékeléseiben, következtetéseiben és összefoglalásaiban visszatérjen oda, ahonnan elszakadni a *legszebb, de nem egészen bizonyítható elmélet* kedvéért sem szabad: az eseménytörténeti alaphoz.“

Határozottak és erőteljesek Váczy P. megállapításai,¹⁶ amelyek szerint „a szellemtörténet minden, csak nem valami új tudomány. Iránytadó új látásmód (—az a bizonyos Dékány-féle aszpektus! —), törekvés, magatartás, amely a kutató segítségére siet, hogy új eredményeket érjen el. A szellemtörténet végeredményben módszer“, de nem függetlenül a kortól. Kétségtelen, hogy a szellemtörténetnek lényeges köze van a világszemlélethez. A szellemtörténet is megváltozott történeti szemléletet tükröz vissza, de a szónak nem apriorisztikus értelmében. Amint Váczy P. mondja: „a szellemtörténet úgy kezdődött, mint minden nagy átalakulás (—ebben van korszerűsége!—), észrevétlen, titokban, újszerű munkák mélyén. Az élet formálta ki, a gyakorlat iskolájába járt. A pozitív tudomány műhelyében sajátították még el azt a szakképzettséget, mely nélkül nem képzelhető el a modern történetírás. Csak a látás más, amivel fogadják a dolgokat és a dolgok, amik vonzzák őket. A szellemtörténet a részjelenségek tárgyi ábrázolásánál az élet-egészből indul ki. — Megérteni és ábrázolni egy tényt annyit tesz, mint elismerni a tényről, hogy egy magasabb egység részese. Éppen ezért a szellemtörténész még a részletproblémáknál is szintézist ad.“

Talán sokáig is tartott a kérdés * * * bemutatása, de ennyi szükségesnek látszott a tisztánlátás, a tárgyilagos véleményalkotás és a gyakorlati (tanítási) nézőpontból való következtetések levonásához. Ezek után nem akadunk fenn, bár mindig meglepődünk, amidőn a világnézet és a korszerűség címén olyan törekvéseket és véleményeket látunk, amelyek pártpolitikai szolgálatba akarják állítani a történelmet: Tanulságos e tekintetben Török P. eszmefuttatása,¹⁷ amelyben a szerző tiltakozik az ellen, hogy egyik fiatal történettudósunk „B. T. . . politikai térre hurcolja tudományunkat . . . és pártpolitikai organumban az új magyar történetírás avatott mestereként ad lesújtó véleményt a közelmúlt magyar történetírásáról.“ Kifogásolja Török P. B. T.-nak azt a kijelentését, amely szerint „tudományunk megszűnt semlegességet szenvedő tudomány

¹⁶ Váczy P.: i. m.

¹⁷ Török P.: Új magyar történetírás? — Magyar Szemle, 1942. 202—207. ll.

lenni, nyíltan és őszintén az új Európa világnézetét és benne az új Magyarország sorsát vállalja.“ „Főlöleges bizonyítanom, — írja tovább Török P. — hogy a B. T. alapelveire épülő új magyar történetírás nem lehet tudomány.“

Nem lehet azért, mert minden tudomány, de legfőként a történet-tudomány az igazság megismertetésére törekszik, amely legfőbb cél-nak minden más célt alárendel. Mi lenne a történelemből, ha a történettudósok az egyes politikai pártok szolgálatába állítanák tudományos tevékenységüket, és a pártok érdekeinek megfelelően új és új „átértékeléseket“ csinálnának? Nagyon kétséges, hogy ez a tudomány egészséges fejlődésére vezetne. Valószínűbb, hogy ilyen módon a tudomány ebek harmincadjára kerülne és elveszítene hitelét, ami pedig a nemzeti lét érdekében abszolút értéket jelent. Ilyen esetben joggal mondhatná a történelem: noli tangere circulos meos!

A pártpolitika a múlandó dolgok közé tartozik: nem lehet hozzákötni a tudományt, az igazságot, mint állandó értékeket. Bár maga a történelem is eléggé igazolja, hogy a Holnap tudása megdönti a Ma tudását; ez mégsem változtat azon a követelményen, hogy a történettudomány ne vállalja az *eszköz* alacsonyrendű *szerepét* és ne mondjon le saját célkitűzéséről-, vezérlőcsillagának: az igazságnak kereséséről. Ez éppen a történelem nemzetnevelő értéke miatt szükséges.

Azonban el kell ismerni azt is, hogy a mai kor sodra ragadja magával a történelmet is (a mai német történetírás ezt eléggé igazolja). Nagyon megszivlelendők e tekintetben éppen vezető történettudósunk szavai: „... korunk újszerű gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális problémái s a nyomukban kelt új eszmeáramlatok, ... állami és szociális szervezések, egy születő kor ezernyi vajúdása mellett az emberi közösségek... életének jelenségeit vizsgáló történelem sem haladhat el érzéketlenül. Az új korszak kezdetén, melynek filozófiai irányát az idealizmus jegyében látjuk kibontakozni, a történetírásnak is új utakat, új eszményeket s új célkitűzéseket kellett keresnie“. ¹⁸ Éppen napjainkban elég szorgosan tart az „új utak“ keresése, amelyek láttán újból és újból elibénk állanak a költő szavai, amelyek mintegy előrelátják a dolgok folytatását (— a gyorsan terebélyesedő fán kinövő vízhajtások kat —): „A szellemtörténetet ez a kor szülte, ez a megzavartható kor, melynek mindannyian gyermekei vagyunk, akik élünk. Tehet ő róla, hogy csak a változó felhőket látja, s nem az örök csillagokat? Azt látja, ami ma látható“. ¹⁹

* * *

A történetírás — nevezetesen a szellemtörténeti irány — kérdésével kapcsolatban említett didaktikai megjegyzésekhez immár nem sok a hozzátennivaló. A szellemtörténeti módszerben érvényesülő modern történelemszemlélet, amely a történeti életet összefüggő egésznek és szétbonthatatlan egységnek tekinti, megszabja a tőle el nem választható történettörténeti irányát is. Amint lejárt a pozitívista irány ideje, úgy járt le az adathalmazásra és szövegtanulásra épített történettudomány ideje is.

¹⁸ *Hóman*: i. m.

¹⁹ *Babits*: i. m.

Ez korántsem azt jelenti, hogy mellőzhetjük az adatok, sőt a szöveg tanulását, de ez már most nem cél, hanem eszköz. A tanítástervek és a velük kapcsolatos utasítások eléggé megállapítják a történettanítás célját és tennivalóit. De azoktól függetlenül is szükséges a tanár részéről egy benső állásfoglalás és értékelés. Hiszen a történelem tanítása — ismételjük Kornis Gy. szavait — : a felnevelendő nemzedék értékelő állásfoglalását alakítja. Az eddig ismert történelmi irányok között erre egyik sem alkalmasabb, mint a szellemtörténeti irány.

A történettanításnak — az általános emberi és hazafias célok mellett — a történeti gondolkozás kialakításának szolgálatában kell állania. Olyan történeti gondolkozásnak, amely a múltból elvezet a jelen megértéséhez. A történeti múltnak a korszakhordozó eszmék által való szerves egységbe foglalása a történettanításnál is jól értékesíthető módszer. Alkalmas az érdeklődés felkeltésére, de még inkább annak megértésére, hogy az emberiség, a nemzet történeti élete — a sok részlet és változat ellenére is — olyan egész, akár egy emberé. Épp úgy mutatja a fejlődést, haladást, zátonyrajutást, hanyatlást, bukást, — akárcsak egy emberé (v. ö. életkorok). Ilyen eljárással megfelelő rámutatás után (idő kell hozzá) — a tanuló felismeri a történelem tanulásának (megismerésének) benső és gyakorlati értékét. Kiemeli magát az *órára* készülés, a *leckéből* való készülés, a *jegyre* való felelés kicsinyes, zárt köréből. Emberi távlatok nyílnak meg előtte; szeme és szelleme szabad mozgási és látási tért nyer, amelyen kedvvel mozog, ha már sikerült túljutnia a tárgy iránt való közömbösség álláspontján.

Az, hogy a szellemtörténeti irány a múltat a ma szemüvegén át nézi, azt közelebb hozza a *jelenhez*. Ez is a tanítás segítségére jön, mert éppen a múlt iránt kevesebb érzékkel bíró tanuló részére azt mintegy kézzelfoghatóvá teszi és látóközelségbe hozza. A jelen egyébként is szükségképpen kapcsolódik a múlttal, amelyet atörténetíró mindig saját korának és egyéniségének lelki fejlődési fokán lát és értékel. Így a múlt története nem lesz mumia, hanem mintegy életre kél. A történetírónak — aki a múlt életének rekonstruálására vállalkozik — „a maga korának életét kell előbb ismernie; így minden történelem voltaképp a jelenből indul ki”²⁰⁾ és a történeti fejlődés bemutatásával a jelenig ér. Amint Kornis mondja: „A múltat és jelent áthidalja az emberi élet természetének korok felett álló hasonlósága”.²¹⁾ A modern történelemszemlélet ebben is segítségére jön a tanításnak, amely a jelzett nézőpontok útján a tanuló belső aktivitásának megindítására törekszik s ezzel önálló lelki tevékenységre nevel. Ennek útján gazdagodik a tanuló élményvilága, ami nagyobb és maradandóbb érték, mint az emlékezetből lassan elmosódó adatok.

A szellemtörténeti iránnyal járó modern történelemszemlélet és történetdidaktika megnövelte a történelemnek, mint tantárgynak formális képzettségét. A történeti értékelés útján a tanuló is megérti, hogy „a természet és az ember a történeti életnek . . . immanens tényezői”.²²⁾ A valóságos lelkű tanuló megsejti, hogy a változó tényezők mellett a történelem általános menetében milyen nagy szerep jut egy ezek fölött álló tényezőnek: az istenségnek („isten világterv”).

20, 21 és 22 Kornis i. m.

De ha ilyen magaslatokra nem is jut el a tanuló, azt megérti, hogy az embernek, mint szellemi lénynek — éppen a történeti életen keresztül megvalósítandó célja „a szellemi életnek minél tökéletesebb kifejtése. . . az igazság, jóság és szépség szolgálatában”.²³⁾ Bár minden kor más és más tartott szépnek, jónak és igaznak, mégis az ember a történeti élet során e célok felé törekedett. Ezekben bízott, ezekért küzdött („Ember küzdj és bizva-bízzál”); ezeken keresztül mutatkozott meg a kor lelke, szelleme. Így válik — a történelmen keresztül — előttünk és a tanulók előtt is felfoghatóvá nemcsak az emberiség, hanem az egyes ember életének értelme és célja: a tökéletességre való törekvés. Ez az ideális cél az el nem érhető végtelenben van, de a feléje való törekvés a fokozatos haladást eredményezi. Ez a haladás a törekvésnek nemcsak eredménye, hanem egyben jutalma is. A mai nemzedék szolgálata a jövő nemzedék részére állandó folytatást nyer a történeti élet folyamán. Ebben a folyamatosságban jut kifejezésre a történeti élet egésze, ami azonban csak paránya a felmérhetetlen végtelennek. A végtelennek, amely szükségképpen vezet el az Istenség fogalmához.

Kováts József.

Anyagvizsgálat a latin nyelvből.*

I. Szótanulás.

„Commencez donc à étudier vos élèves, car très assurément vous ne les connaissez point.”

Rousseau.

Sok dolog játszik közre abban, hogy a „tanulók szókinccse kicsiny és bizonytalan, nyelvtani tudásuk hiányos, gyakorlatlanok”¹⁾. Az okok között bizonyosan szerepel a módszer is. Mégis a módszer önmagában, a többi ok elhanyagolása mellett már nem oldaná meg a nehézségeket, mivel azok a körülmények, melyek a régi iskolában a módszert körülvevették, megváltoztak. Balassa Brunó könyve²⁾ rámutat arra, hogy a régi deduktív módszer mellett a tanulók a szavak tekintélyes részét, sőt a szólamokat is direkt módszerrel sajátították el. Körülvette a növendéket a latin környezet s a nyelvtan szerepe *utólagos* volt, majdnem olyan, mint az anyanyelvénél: tudatossá tenni a tudat alatt levő, önkéntelenül beszélt nyelv jelenségeit, rendszerbe szedni a tudatban rendszer nélkül élő egyes eseteket. Ebből fejlődött ki a latin nyelv tanításának régi módszere.

De ennél mindnél fontosabb az, hogy a maihoz viszonyítva az iskola tanuló-anyaga volt más.

Ma a középiskola tömegiskola lett. Színét ma számuknál fogva a gyengébb tehetségűek adják meg. Ezért kell módszer, ezért kell *gyermekismeret*, ezért kell *anyagismeret*. A régi létszám és a régi tanuló-anyag mellett ma is érnénk el eredményt. Viszont ma a *tömegben* ütközik ki

²³⁾ Kornis: i. m.

* (Első Közlemény).

zépisk. 19

¹⁾ Kemeses Illés dr. előadása. Magy. Kö

39. 8.

²⁾ A latintanítás története. Bp. 1930.